

терміну інвестування, а вразі необхідності швидко реалізувати розміщені активи.

Державне регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній є необхідною умовою забезпечення надійного та безпечного функціонування страхової компанії.

#### Список використаної літератури:

1. Закон України "Про страхування" від 07.03.1996 № 85/96-ВР (Ред. дація станом на 11.08.2013) [із змінами та доповненнями] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Лахметкіна Н.І. Інвестиційна стратегія підприємства : навч. посіб. / Н.І. Лахметкіна. – М.: КНОРУС, 2006. – 184 с.

Д. Нестерова, асп.  
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

### ФИНАНСОВЫЕ РЕСУРСЫ СТРАХОВЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ РАЗМЕЩЕНИЯ

*В статье определено экономическое содержание понятия финансовые ресурсы страховой организации, рассмотрена структура финансовых ресурсов страховщика по источникам финансирования, а также охарактеризованы их инвестиционные возможности. Раскрыта роль и место страховой компании в инвестиционном процессе на отечественном страховом рынке.*

*Ключевые слова: инвестиционные возможности, финансовые ресурсы страховой компании, инвестиционные ресурсы, страховые резервы, структура финансовых ресурсов страховой компании.*

D. Nesterova, PhD Student  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

### THE FINANCIAL RESOURCES OF INSURANCE COMPANIES AND DIRECTIONS OF THEIR PLACEMENT

*The article outlines the economic meaning of the financial resources of the insurance company. The structure of the financial resources of insurer financing is examined. The investment opportunities of financial resources are characterized. The role and place of the insurance company in the investment process are determined.*

*Keywords: investment opportunities, financial resources of insurance companies, investment funds, insurance funds, the structure of the financial resources of insurance company.*

УДК 330.341  
JEL O 110

В. Осецький, д-р екон. наук, проф.  
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

## ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

*У статті визначено поняття господарського менталітету як неформального інституту, проаналізовано основні підходи представників інституціоналізму до трактування даної категорії, досліджено структуру інституційного середовища, визначено місце та роль господарського менталітету в системі інституційних чинників розвитку економіки, окреслено перспективи подальших досліджень цієї проблематики.*

*Ключові слова: господарський менталітет; інституційне середовище, соціально-економічний розвиток; інституційна матриця; трансформаційна економіка.*

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі соціально-економічного розвитку важлива роль належить інституціональним факторам, які визначають результати економічної діяльності на всіх рівнях господарювання, і навіть незначна динаміка інституційної структури має істотний, якщо не вирішальний вплив на рівень економічної активності. Наразі в Україні однією з основних проблем соціально-економічного розвитку є наявність суперечностей між новими інститутами, що виникли та сформувалися в процесі ринкової трансформації, та інститутами, що склалися у процесі довготривалого розвитку у вигляді панівних у суспільстві традицій, норм, моделей економічної поведінки. Розглядаючи умови реформування інституційної структури, необхідно враховувати не тільки існуючі на даний момент економічні та політичні особливості, але й попередній період розвитку суспільства, його історію, традиції. Реформування національної економіки є неможливим без наукового пошуку інституціональних форм, здатних з'єднати соціокультурні ментальні особливості людей з їхніми рольовими функціями в сучасному виробничо-економічному процесі. На наш погляд, дана проблема це актуалізує необхідність визначення ролі господарського менталітету у системі інституціональних чинників розвитку економіки.

3. Нікуліна Н.Н. Інвестиційна політика в страхових організаціях. Теорія і практика: навч. посіб. для студентів вузів / Н.Н. Нікуліна, С.В. Безрезіна. – М.: ЮНІТИ-ДАНА, 2013. – 511 с.

4. Соловйова А.А. Обґрунтування інвестиційної стратегії страхової компанії в Україні / А.А. Соловйова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Економіка". – 2011. – №5(4). – С. 69-76.

5. Сташкевич Ю. Теоретико-прикладні аспекти управління інвестиційною діяльністю страхових компаній в Україні на сучасному етапі / Ю. Сташкевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2007. – №94-95. – С. 91-93.

6. Шор И.М. Алгоритм розробки та реалізації фінансової стратегії страхової компанії // Гуманитарные и социально-экономические науки. 2012. – №6. – С. 125.

Надійшла до редакції 28.11.13

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивченням економічної поведінки індивідів, її структури та характерних особливостей займалися представники багатьох напрямків економічної думки, зокрема А.Сміт, Д.Рікардо, Д.Міль, І.Бентам, А.Маршал, К.Менгер, В.Парето, Дж.Кейнс, Т.Веблен, Д.Коммонс, Р.Коуз, Г.Беккер, М.Фрідмен, Д. Б'юкенен та інші. У вітчизняній та російській науці вченими Г. Комих, Т. Гайдай, О. Бондаренко, А. Гриценко, Г. Пилипенко, Р. Нурєвим, Ю. Латовим, Т. Вуколовою, А. Шастіткою активно розроблялося питання національного господарського менталітету, його основних характеристик та факторів формування.

**Невирішені раніше частини загальної проблеми.** Незважаючи на комплексність наукового вивчення проблеми господарського менталітету, наразі питання ролі господарського менталітету у процесі трансформаційних перетворень та його місця в інституційній структурі економіки, на наш погляд, розкрито недостатньою мірою.

**Метою статті** є визначення місця господарського менталітету в структурі інституційного середовища та його ролі у реформуванні інституційного простору.

### Виклад основного матеріалу дослідження з поглибленим обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Досліджуючи економічну поведінку, в центрі уваги економісти ставлять питання про те, яким чином економічні агенти використовують обмежені ресурси для виробництва, розподілу, обміну товарів і послуг з метою споживання, тобто досліджують процес вибору між альтернативними варіантами використання рідкісних ресурсів, методи організації ресурсів, способи розподілу прибутку як винагороди за економічну діяльність. Для наукового аналізу економічного життя використовується уніфіковане уявлення про людину, що діє за конкретних економічних умов – так звана модель "homo economicus". Ця модель включає найважливіші для аналізу параметри, що характеризують індивідів, і перш за все, мотиви економічної активності, її цілі, а також особливості фізичних, психічних та інтелектуальних можливостей людини, що використовуються для досягнення поставленої господарської мети. Серед основних складових даної моделі виділяють наступні:

- 1) переважаюча роль особистого інтересу – кожний суб'єкт діє згідно своїх особистих інтересів, але при цьому не порушує прав та інтересів інших індивідів завдяки регулюючій дії правових та моральних норм;
- 2) нормальна оцінка майбутнього часу – теперішній час ціниться більше, ніж майбутній, що знаходить своє відображення в позитивній нормі часових переваг;
- 3) незалежність уподобань від обмежень – уподобання кожного агента формуються ним самостійно і не залежать від будь-яких фінансових, соціальних чи інших обмежень;
- 4) автономність очікувань – передбачає, що кожен суб'єкт формує свої очікування, самостійно збираючи, оброблюючи та використовуючи усю доступну інформацію;
- 5) особиста відповідальність – дана характеристика означає те, що кожен індивід прагне максимально точно і повного виконання своїх обов'язків перед іншими [12].

На наш погляд, застосування даної моделі для аналізу економічної поведінки українських суб'єктів господарювання не враховує, насамперед, того факту, українські *homo economicus* здійснюють свою діяльність не в межах економічного простору з уже сформованими і закріпленими ринковими інститутами, що пройшли довгу еволюцію, а у середовищі з мінливою інституційною структурою. Згідно з Л. Девісом, інституційне середовище – це сукупність засадничих політичних, соціальних і юридичних правил, які утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу. Це рамки укладання інституціональних угод [1]. Соціально-економічні та політичні інститути зумовлюють роль індивіда в суспільстві, обмежують його дії прийнятними для суспільства рамками і, певною мірою, впливають на вибір рішень.

У роботах Д. Норта особливий інтерес становить підхід до аналізу еволюції інституційної структури, визначення траєкторії минулого економічного розвитку країни і апроксимації її на сучасні і навіть на майбутні процеси, так званої залежності від попереднього шляху розвитку (*path dependence*). Інститути людського буття нерозривно виростають із минулого і не можуть бути чужими, сторонніми для суспільства. Якщо закони та інші формальні правові норми можуть у процесі суспільного й економічного розвитку змінюватися відносно швидко, то неформальні інститути зазнають змін поступово, спираючись на історичний досвід і впливаючи з нього [9]. Для перехідної економіки це питання є ключовим. У такій економіці не можна очікувати ефективної роботи ринкових законів, навіть ретельно скопійованих із законодавства розвинених країн, якщо вони не спи-

раються на неформальні "правила гри" цього суспільства. Тип та історичні особливості еволюції господарського порядку накладають обмеження на варіативність розробки та проведення заходів економічної політики. Реформаторам необхідно враховувати історичні, інституціональні тенденції еволюції економічної системи, а також спрямованість і якісні характеристики попередніх реформ. В іншому випадку заходи державної економічної політики можуть створювати інституціональні пастки.

Д. Норт ввів чітке структурування інститутів на неформальні та формальні. Під неформальними інститутами він розумів існуючі неофіційні, неправові обмеження. До них належать певні традиції, усталені звичаї, неписані кодекси поведінки, господарська етика, культурна спадщина та ментальні стереотипи. Формальні інститути, згідно Д.Норта, – це офіційні, правові обмеження, які є результатом надання правових рамок інституційним нормам суспільства, тобто їх юридичним закріпленням та відповідним організаційним втіленням [10].

Виходячи з даної класифікації, господарський менталітет можна розглядати як елемент нормативної підсистеми інституційного середовища, що опосередковує економічну поведінку населення країни. В процесі поступального еволюційного розвитку господарський менталітет взаємодіє з іншими формальними та неформальними інститутами, виступаючи історично обумовленим механізмом, що накладає обмеження на варіативність розробки та проведення заходів економічної політики. Господарський менталітет не тільки підвладний впливу інших інститутів, він також може продукувати нові завдяки тому, що його носії постійно створюють нові норми регуляції економічних відносин, які відповідають реаліям сьогодення.

Наразі новітній інституціональний підхід надає все більшого значення аналізу історичного минулого суспільства, нації. Такий підхід зумовлений тим, що інститути утворюють базисну структуру, спираючись на яку люди упродовж усієї історії створювали певний уклад свого життя. Історія стає процесом безперервного інституціонального розвитку, а функціонування економічних систем упродовж тривалих історичних періодів стає зрозумілим лише як частина інституціонального процесу, що розгортається [13]. Отже, спостерігається залежність економічної системи від траєкторії попереднього розвитку, тому важливим є дослідження найбільш стійких у просторі і часі інститутів, до яких, на нашу думку, належить і господарський менталітет.

Неоінституціоналізм вивів на перше місце проблему мотивації людської поведінки, при дослідженні якої необхідно враховувати роль сформованих у суспільстві норм і правил поведінки людей, тобто господарського менталітету. Існують дві передумови, які приймаються при дослідженні в новій інституціональній економічній теорії:

1) методологічний індивідуалізм – суть його полягає в тому, що свідомо приймається установка на пояснення будь-яких феноменів соціально-економічної реальності діями окремих індивідів, тобто тільки індивід визнається реально діючим суб'єктом, що володіє цілями, інтересами, стимулами тощо;

2) принцип нероздільності індивіда та інституціонального середовища – передбачається, що люди завжди діяли та діють в деякому інституційному середовищі, яке, з одного боку формується ними, а з іншого – чинить значний вплив на економічну поведінку індивідів [7].

Т. Веблен вперше ґрунтовно дослідив вплив психологічних чинників на економічну поведінку людей. У його концепції людська природа визначається психічним складом (інстинкти) і культурно обумовленим характером (інститути). Інстинкти визначають цілі, а інститу-

ти – засоби їх досягнення. Т. Веблен виділяє кілька основоположних інстинктів – "інстинкт майстерності", "батьківське почуття" і "порожня цікавість", сукупність яких визначає певний тип поведінки. Описуючи основні інстинкти, що визначають економічну поведінку індивіда, Т. Веблен звертає увагу на притаманні кожному з них певні ментальні характеристики, а їх конкретні форми можуть проявлятися різною мірою залежно від історично обумовлених стереотипів та середовища, в якому знаходиться людина [8]. На наш погляд, головною особливістю теорії Т. Веблена є прямий зв'язок, проведений ним між індивідуальною природою людини та розвитком соціальних інститутів, що підкреслює важливу роль господарського менталітету для розвитку та функціонування інституційної структури економіки.

У. Гамільтон розглядає інститут як "... народний характер, завжди новий і завжди старий, стимул і перешкоду для змін" [3, с.112]. Він наголошує на культурній зумовленості інститутів, їх мотивуючому впливі на економічну діяльність індивідів та безумовній підпорядкованості даному впливу. Цим підкреслюється визначальний вплив господарського менталітету як соціально-психологічного інституту на формування моделей господарської поведінки у суспільстві.

Д. Норт визначає менталітет як суб'єктивне сприйняття економічним агентом об'єктивних економічних умов, яке визначає вибір господарюючих суб'єктів. Механізм інституційних змін активізується шляхом об'єднання зовнішніх змін та внутрішнього накопичення знань у суб'єкта інституційних змін. Ці зовнішні та внутрішні умови інституційних змін відображаються в розумових (ментальних) конструкціях діючих осіб [9].

Господарський менталітет володіє певними властивостями, що характерні для будь-якого суспільного інституту, а саме:

1. Психологічність – будь-який суспільний інститут за своєю ґенезою є психологічним утворенням, стійким продуктом обміну діяльністю.

2. Історичність – інститути позиціонуються як певний кінцевий продукт історичного розвитку суспільної сфери.

3. Структурність – кожен інститут існує як наслідок своїх взаємодій з іншими інститутами соціальної системи.

4. Функціональність – інститути існують доти, доки виконують визначені для них суспільством функції, сприяючи інтеграції суспільства та досягненню гомеостазу [7].

На основі менталітету формуються базові інститути суспільства у сфері економіки, політики, ідеології, або так звані інституціональні матриці, що агрегують у собі реальне різноманіття соціальних зв'язків. Ідея інституціональної матриці ґрунтується на працях К. Поланьї і Д. Норта, які вперше запропонували цей термін. Усе різноманіття конкретних особливостей більшості існуючих держав, можна за певного рівня абстракції представити у вигляді двох ідеальних типів якісно різних інституціональних матриць – Х- та Y, які відрізняються комплексами базових інститутів, що їх формують [6]. В теорії інституціональних матриць терміну базові інститути вдалося надати більшій точності, виокремивши в ньому наступні елементи:

- 1) поняття базових інститутів характеризує соціетальний рівень аналізу суспільства як соціальної системи;

- 2) на відміну від соціальних інститутів як таких базові інститути розуміються як історичні інваріанти, що зберігають свою природу в ході розвитку соціуму; таке уявлення про інваріантність базових інститутів розвиває ідеї Д. Нор-

та про ефект "блокування" інституційних матриць, завдяки якому відбувається самопідтримка її структури;

- 3) за базовими інститутами закріплюється функція інтегрованості різних типів суспільств, що визначає їх домінуюче становище на різних стадіях розвитку [6].

З моменту переходу суспільства на вищий рівень економічного розвитку природа його інституційної матриці залишається незмінною, але, в той же час, обов'язковим є співіснування в кожному конкретному суспільстві базових інститутів з інститутами додатковими, тобто комплементами, які належать до протилежної матриці. У збалансованому суспільстві інститути-комплементи займають приблизно 30-40% інституційного простору.

У період трансформації української економіки боротьба між формальними та неформальними інститутами за право впливу на економічні відносини є особливо гострою, в результаті чого неформальні відносини відтіснили формальні правила гри на другий план. Така інституційна неузгодженість в перехідний період неминуча, тому що викликається швидкою зміною формальних правил, а в результаті продовжують функціонувати старі. Має місце непропорційно велика вага неформальних інститутів в порівнянні з формальними відносинами та інститутами, оскільки в усіх ланках господарського механізму – на ринку капіталу, на ринку праці, у відносинах між підприємствами, між підприємствами і державою, неформальні інститути відіграють важливішу роль, ніж формальні [4].

В Україні формальні інститути існують більшою мірою декларативно, а реально функціонують їх "замінники" – неформальні негативні інститути. Соціальні проблеми є прямим наслідком недосконалості формальних інститутів. Низький рівень соціальних стандартів в поєднанні з ринковою системою розподілу доходу приводить до гарантованого зниження якості життя більшості частини населення; зниження якості життя приводять до скорочення чисельності населення за рахунок зниження народжуваності і зростання смертності, а так само зниження тривалості життя і негативного сальдо зовнішньої міграції. Найвідчутніше відбувається зниження чисельності найбільш працездатної частини населення України, оскільки наявність зовнішніх ринків з кращими умовами і вищим рівнем оплати праці приводить до відтоку трудових ресурсів. Ці реалії слід враховувати при оцінці перспектив економічного зростання, оскільки трансакційні можливості економіки виявляються настільки низькими, що нарощування виробничого потенціалу позбавлене економічного сенсу – економіка не зможе функціонувати нормально в умовах деформованого інституційного середовища, що робить явно неефективними будь-які інвестиційні і інноваційні проекти прогресу [5].

Неформальні інститути, одним з яких виступає господарський менталітет, відіграють у будь-якій національній економіці важливу роль, однак на сучасному етапі економічного розвитку України має місце порушення інституційного балансу, коли неформальні інститути чинять непропорційно великий вплив на всі економічні процеси в країні. Будучи елементом нормативної підсистеми інституційного середовища, господарський менталітет може відіграти ключову роль у процесі його реформування. Таким чином, роль держави на сучасному етапі полягає в тому, щоб не нав'язувати населенню країни неформальні інститути, властиві країнам з ринковою економікою, а шукати компромісний інституціональний баланс: формальні інститути повинні, з одного боку, враховувати специфіку та особливості розвитку неформальних інститутів в інституційній структурі вітчи-

зняної економіки, а з іншого – бути здатними до поєднання з міжнародними формальними інститутами. У зв'язку з цим стратегічно доцільними і ефективними представляються специфічні підходи в різних регіонах України до процесів муніципалізації, демонополізації, приватизації, різного роду структурних зрушень в межах намічених реформ. Розробка і впровадження об'єднувальних інститутів – ключова проблема української держави і громадянського суспільства і її вирішення вимагає спеціальних комплексних досліджень, але вже зараз зрозуміло, що визначальну роль в процесі реорганізації інституційної структури економіки відіграє саме господарський менталітет.

Формування політики в період трансформацій полягає в необхідності підбору близької в інституціональному відношенні моделі соціально-економічного розвитку і, відповідно, в запозиченні інститутів, які добре зарекомендували себе в інших країнах, виходячи зі ступеня їх наближеності (узгодженості) зі сформованими у процесі історичного розвитку нормами, традиціями, цінностями, звичками, особливостями господарського менталітету населення України. Водночас певний прорив у становленні цивілізованого ринку та сучасної соціально-економічної структури населення неможливий також без послідовної та активної модернізації наявної інституціональної основи українського суспільства, її пристосування до потреб повноцінної ринкової трансформації та інноваційного розвитку [11].

У разі неефективності офіційних інститутів, які безпосередньо належать до числа суб'єктів державної стратегії або виконують їхню роль опосередковано, у вирішенні завдань зниження трансакційних витрат закономірним є процес активізації "неформальних" інститутів. Тому є підстави встановлювати безпосередній зв'язок між ефективністю (досконалістю) інституційної системи та дієздатністю обраної моделі державного устрою. В країнах з високою якістю інституцій демократизація сприятливо впливає на інституційне будівництво та економічне зростання, водночас у країнах із слабкими інститутами демократизація призводить до їх подальшого послаблення та перешкоджає зростанню.

Формування інституційного середовища, яке стимулюватиме соціально-економічний розвиток держави має бути засноване на провідних рисах національного господарського менталітету. Завдяки особливостям історичного розвитку в ньому закріпились суперечливі риси: індивідуалізм – колективізм, догматизм – прагнення до нового. При розробці стратегій економічного розвитку та вдосконалення інституційного середовища варто приймати до уваги те, що на початковому етапі формування ринкової економіки став домінувати індивідуалізм, орієнтація робиться на особистість, відбувається індивідуальний контроль. З часом підсилюється значення кар'єрного росту, що заснований не на знайомстві та сімейних стосунках, а виключно на особистісних рисах. Схильність до співчуття, яка поєднується з колективістськими рисами, допоможе підвищити корпоративну культуру, а також звести до мінімуму елементи маніпуляції та директивності в управлінні. Працівників з колективістською психологією доцільно використовувати на ділянках, де застосовуються специфічні методи управління, з акцентом на колективну працю, колективну відповідальність і контроль, при використанні бригадної форми організації праці та її оплати.

Провідною характеристикою українського господарського менталітету, що перешкоджає успішному запозиченню ринкових інститутів, є патерналізм, тобто підсвідомо невпевненість у своїх силах та надія на допо-

могу від державних установ. Вплив даної характеристики чітко прослідковується на макроекономічному рівні, оскільки як перехід до ринкової системи господарювання відбувається в умовах глибокого спаду, який сприяє посиленню соціально-економічної залежності населення від держави. Це призводить до поляризації суспільства, зростання соціальної напруженості та маргіналізації економічно активного населення.

Разом із патерналізмом, у структурі господарського менталітету закріпилась така характеристика господарського менталітету, як терпіння. У повсякденному житті ця риса перетворюється, як правило, у байдужість до облаштування життя, невибагливість, мінімізацію потреб, зниження ініціативності, обмеження трудової активності. Одним із вкрай негативних проявів цієї риси менталітету є також внутрішня готовність людини терпіти різного роду правопорушення з боку суб'єктів, що перебувають на більш високій ієрархічній щаблі.

Характерною рисою українського господарського менталітету є неповага до владних інститутів та закону. Правова система економічно розвинених західних країн, що формувалась впродовж століть, враховує та відстоює найменші нюанси економічних взаємовідносин людей, гарантує обов'язковість покарання за порушення законів, створює певні рамки для усіх господарюючих суб'єктів, в тому числі і для державних органів влади. Натомість в українському суспільстві в умовах нерозвиненої правосвідомості, ринкова економіка не може повною мірою скористатися перевагами, пов'язаними з вільною конкуренцією. На наш погляд, дане протиріччя між існуючим законодавством і правосвідомістю має загальний характер і свідчить про те, що неможливо механічно переносити всю західну систему законодавчих і нормативних актів у країну, де повага до законності відсутня.

У розвинених країнах однією з основних характеристик економічної поведінки підприємців є їх спрямованість на отримання прибутку в довгостроковій перспективі. Тому основну увагу керівників фірм зосереджено на вирішенні стратегічних завдань. Як показує практика, вітчизняні підприємці здатні вирішувати господарські завдання різного рівня складності. Однак доводиться констатувати, що більшість з них націлені на максимізацію поточної вигоди. При цьому мало хто з підприємців сприймає власний бізнес як справу всього життя. Можна припустити, що подібний підхід зумовлений не тільки і не стільки об'єктивними причинами (недосконалістю українського законодавства, нестійкістю політичної кон'юнктури, тіньовою економікою тощо), скільки суб'єктивними чинниками – менталітетом українських підприємців. Це підтверджує і той факт, що протягом усього періоду реформ в Україні діяльність її керівництва постійно піддається критиці з приводу неспроможності виробити ефективні програми довгострокового розвитку економіки країни. При цьому цілком очевидно, що відсутність у господарській діяльності (як на рівні фірм, так і на рівні держави) націленості на вирішення стратегічних завдань істотно знижує ефективність здійснюваних соціально-економічних перетворень.

Заходи, що допоможуть повною мірою використати потенціал українського господарського менталітету для реформування інституційного середовища, можна поводити на різних рівнях господарювання:

1) мегарівень – формування позитивного іміджу держави відбувається за рахунок врахування сильних ментальних рис – колективізму та державності, терпачості (при здійсненні зовнішньоторговельних угод та спільній виробничій діяльності);

2) макрорівень – створення соціальних служб з відділеннями у регіонах і на підприємствах, метою яких буде моделювання конкретних систем управління на основі домінуючих рис менталітету;

3) мезорівень – створення центрів, завдання яких – популяризація інвестицій у нововведення; в даному випадку прагнення до нового – ментальна основа перетворень, які в першу чергу видозмінюють світогляд українських підприємців та управлінців;

4) мікрорівень – формування корпоративної культури господарювання на основі взаємодії елементів ринкової ментальності (раціональність – прагнення до багатства як самоцілі, прагнення заробляти та інвестувати; чесність – готовність виконувати взяті на себе обов'язки; самостійність – прагнення до лідерства, новаторства, готовність ризикувати) та перспективних ментальних рис українців.

Ефективна, заснована на ринкових принципах економіка потребує інституцій, які будуть надійно захищати права власності на основі обов'язкового для всіх громадян виконання законів; здійснюватимуть ефективне регулювання ринку праці, капіталу і товарів; підтримуватиме макроекономічну стабільність; узгоджуватиме економічні та соціальні інтереси в суспільстві, забезпечувати ефективну систему соціального захисту, запобігатиме або ефективно врегульовуватиме соціальні конфлікти тощо. Без проведення інституційної реформи неможливо створити ефективні ринкові умови, які б стимулювали динамічний розвиток економіки та досягнення такого рівня добробуту населення, який співвідноситься з загальнолюдськими цінностями гідного життя, і саме використання національного господарського менталітету дозволить підвищити ефективність інституційної реформи.

**Висновки.** Господарський менталітет є одним із головних неформальних інститутів, які визначають динаміку та ефективність функціонування інституційного середовища. Він істотним чином опосередковує процес інституційних змін шляхом реформування існуючих інституційних зразків або культивування нових завдяки успішному закріпленню впроваджуваних формальних норм та правил або їх відторгненню. Саме тому проблема комплементарності запозичених ринкових інститутів та сформованих історично моделей та стереотипів економічної поведінки може вирішуватись за рахунок детального аналізу особливостей функціонування господарського

менталітету суспільства. Головна роль господарського менталітету в інституційному середовищі полягає у досягненні максимального ефекту від соціально-економічної діяльності різних суб'єктів господарювання, забезпеченні стабільного розвитку економічної системи.

Перспективи подальших досліджень господарського менталітету полягають в інтегрованому підході до аналізу основних його складових, стимулюванні розвитку та використанні ментальних характеристик суспільства для вирішення пріоритетних завдань соціально-економічної політики держави.

#### Список використаної літератури:

1. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth / L. Davis, D. North. – Cambridge, 1971, 424p.
2. Гайдай Т.В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу [Текст] / Т.В. Гайдай // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 53-64.
3. Гамильтон, У. Інституціональний підхід к економіческой теории [Текст] / У. Гамильтон // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Т. 5, № 2. – С. 110-117.
4. Дегтярева С.В. Об институциональных изменениях в национальной экономической модели [Текст] / С.В. Дегтярева // Научные работы ДонНТУ. Серия:экономическая. – 2006. – Вып. 103-2. – С.50-55.
5. Катигрובה О. Проблеми здійснення інституційних перетворень економіки в сучасних умовах [Текст] // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – №4. – с.92-96.
6. Кирдина С.Г. X и Y – экономик: институциональный анализ [Текст] / С.Г. Кирдина. – М.: Наука, 2004. – 118 с.
7. Клейнер, Б. Новая институциональная экономика: на пути к "сверхновой" [Текст] / Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2006. – Т. 4, № 1. – С.113 –122.
8. Липов В.В. Институциональная комплементарность в формировании и развитии национальных социально-экономических систем стран мира [Текст] / В. В. Липов // Terra economicus. – 2009. – Т. 7, № 4. – С. 51-68.
9. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки [Текст] / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
10. Норт, Д. Институциональные изменения: рамки анализа [Текст] / Д. Норт // Вопросы экономики. – 2010. – № 3. – С. 6-17.
11. Полтерович В., Попов В. Демократия, качество институтов и экономический рост [Текст] / В. Полтерович, В. Попов // Ойкумена: Альманах сравнит. исследований полит. институтов, социально-эконом. систем и цивилизаций. – Выпуск 5. – 2007. – С. 198-214.
12. Розмаинский И.В. "Посткейнсианская модель человека" и хозяйственное поведение россиян в 1990-е годы [Текст] / И. В. Розмаинский // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2005. – Т.3. – №1. – С.62-73.
13. Скоробогатов А. Институты как фактор порядка и как источник хаоса: неинституционально-посткейнсианский анализ [Текст] / А. Скоробогатов // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 103-118.

Надійшла до редакції 21.10.13

В. Осецкий, д-р. экон. наук, проф.  
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

#### ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ МЕНТАЛИТЕТ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ

В статье определено понятие хозяйственного менталитета как неформального института, проанализированы основные подходы представителей институционализма к трактовке данной категории, исследована структура институциональной среды, обозначено место и роль хозяйственного менталитета в системе институциональных факторов развития экономики, определены перспективы дальнейших исследований этой проблематики.

Ключевые слова: хозяйственный менталитет; институциональная среда; социально-экономическое развитие; институциональная матрица; трансформационная экономика.

V. Osetsyky, Doctor of Sciences (Economics), Professor  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

#### ECONOMIC MENTALITY AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT

The article defines the concept of economic mentality as informal institution, analyzes the basic approaches to the interpretation of this category in institutional theory, the structure of the institutional environment, indicates the place and role of economic mentality in the system of institutional factors of economic development, outlines the prospects for further research of this problem.

Keywords: economic mentality; institutional environment; socio-economic development; institutional matrix; transformation economy.